

РОЗДІЛ 4 ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-3/31>

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

ECONOMIC AND LEGAL RESPONSIBILITY OF ENTERPRISES OF RELIGIOUS ORGANIZATIONS

**Бочков П.В., к.ю.н.,
доктор богослов'я, настоятель
Храм святого Луки Войно-Ясенецького**

Статтю присвячено дослідженню особливостей господарсько-правової відповідальності підприємств релігійних організацій в Україні. Проаналізовано нормативно-правові акти, що регулюють діяльність релігійних організацій. Встановлено, що учасники господарських відносин несуть господарсько-правову відповідальність за правопорушення у сфері господарювання шляхом застосування до правопорушників господарських санкцій на підставах і в порядку, передбачених ГК України, іншими законами та договором.

Встановлено, що за невиконання або неналежне виконання господарських зобов'язань чи порушення правил здійснення господарської діяльності правопорушник відповідає належним йому на праві власності або закріпленім за ним на праві господарського відання чи оперативного управління майном, якщо інше не передбачено ГК України та іншими законами. Визначено, що релігійна організація несе самостійну майнову відповідальність за своїми зобов'язаннями всім належним їй майном. Зроблено висновок, що саме майно виступає об'єктом претензій з боку кредиторів, проте відповідно до ст.20 Закону України «Про свободу совісті релігійні організації» на майно культового призначення, що належить релігійним організаціям, не може бути звернено стягнення за претензіями кредиторів. Встановлено, що щодо підприємств релігійних організацій в законодавстві такого застереження не існує.

Зроблено висновок, що застосування адміністративно-господарських та інших санкцій до підприємств релігійних організацій не є втручанням у релігійну діяльність. Встановлено, що майно релігійного (культового) призначення має певні відмінності та застереження, щодо особливостей відносин за участю такого майна, то виникає необхідність у законодавчому визначенні цього терміну. Автором надано пропозицію, щодо внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» в частині доповнення ст. 18 «Власність релігійних організацій» визначенням «майно культового призначення».

Ключові слова: релігійна організація, господарсько-правова відповідальність, підприємство релігійної організації, господарська діяльність.

In the article the author studied the peculiarities of economic and legal responsibility of enterprises of religious organizations in Ukraine. The author analyzed the regulations governing the activities of religious organizations and found that participants in economic relations are economically liable for offenses in the field of management by applying economic sanctions to offenders on the grounds and in the manner prescribed by economic legislation of Ukraine.

For non-performance or improper performance of economic obligations or violation of the rules of economic activity, the offender is liable due to his right of ownership or assigned to him on the right of economic management or operational management of property, unless otherwise provided by law. A religious organization is solely responsible for its obligations to all its property.

The property is the subject of claims by creditors, but in accordance with the legislation of Ukraine, religious property belonging to religious organizations cannot be levied on creditors' claims. The author concluded that there is no such norm in the legislation regarding the enterprises of religious organizations.

The author concluded that the application of administrative and economic and other sanctions to the enterprises of religious organizations is not an interference in religious activities. Property of religious (cult) purpose has certain differences in the specifics of relations involving such property, so there is a need for a legislative definition of this term. The author made a proposal to amend the legislation of Ukraine in terms of supplementing its definition of "cult property".

Key words: religious organization, economic and legal responsibility, enterprise of religious organization, economic activity.

Вступ. Господарсько-правова відповідальність підприємств релігійних організацій здійснюється відповідно до приписів норм ГК України з урахуванням особливостей, які стосуються саме релігійних організацій. Зокрема, мова йде про особливості статусу майна релігійного призначення та відносин, що виникають у разі звернення стягнень на таке майно за вимогами кредиторів. Проблема правового регулювання відповідальності підприємств релігійних організацій має важливе наукове та практичне значення та є важливим компонентом державно-конфесійних відносин.

Окремі питання господарсько-правової відповідальності суб'єктів господарювання, а також окремі питання діяльності релігійних організацій в Україні досліджували у своїх працях В. Піддубна, Т.В. Павроз, О.І.Харитоновна, Ю.О.Чубарева та ін. Проте, на сьогодні відсутнє комплексне дослідження господарсько-правової відповідальності під-

приємств релігійних організацій. **Метою** дослідження є аналіз особливостей господарсько-правової відповідальності підприємств релігійних організацій, надання пропозицій, щодо внесення змін до чинного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Господарським кодексом України (далі – ГК України) передбачено, що учасники господарських відносин несуть господарсько-правову відповідальність за правопорушення у сфері господарювання шляхом застосування до правопорушників господарських санкцій на підставах і в порядку, передбачених ГК України, іншими законами та договором. Господарськими санкціями визнаються заходи впливу на правопорушника у сфері господарювання, в результаті застосування яких для нього настають несприятливі економічні та/або правові наслідки. У сфері господарювання застосовуються такі види господарських санкцій: відшкодування збитків; штрафні санкції; оперативно-господарські санкції [1].

Підставою господарсько-правової відповідальності учасника господарських відносин є вчинене ним правопорушення у сфері господарювання. Учасник господарських відносин відповідає за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання чи порушення правил здійснення господарської діяльності, якщо не доведе, що ним вжито усіх залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення. У разі якщо інше не передбачено законом або договором, суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності [1].

Відповідно до ст. 19 Закону України «Про свободу совісті релігійні організації» у порядку, визначеному чинним законодавством, мають право для виконання своїх статутних завдань засновувати видавничі, поліграфічні, виробничі, реставраційно-будівельні, сільськогосподарські та інші підприємства, а також добродійні заклади (притулки, інтернати, лікарні тощо), які мають право юридичної особи [2].

Відповідно до ст. 112 ГК України підприємство релігійної організації є унітарне підприємство, засноване на власності релігійної організації для здійснення господарської діяльності з метою виконання її статутних завдань. Право власності релігійних організацій реалізується їх органами управління відповідно до закону. Релігійні організації мають право засновувати видавничі, поліграфічні, виробничі, реставраційно-будівельні, сільськогосподарські та інші підприємства, необхідні для забезпечення діяльності цих організацій. Підприємство об'єднання громадян, релігійної організації діє на основі статуту і є юридичною особою, здійснюючи свою діяльність на праві оперативного управління або господарського відання відповідно до вимог ГК України [1].

За невиконання або неналежне виконання господарських зобов'язань чи порушення правил здійснення господарської діяльності правопорушник відповідає належним йому на праві власності або закріпленням за ним на праві господарського відання чи оперативного управління майном, якщо інше не передбачено ГК України та іншими законами. Засновники суб'єкта господарювання не відповідають за зобов'язаннями цього суб'єкта, крім випадків, передбачених законом або установчими документами про створення даного суб'єкта.

Відповідальність за своїми боргами особа, в чийому оперативному управлінні знаходиться майно, несе лише в межах цього майна. В решті відповідальність субсидіарно несе власник такого майна. Порівняно з правом господарського відання, право оперативного управління, хоча і містить в собі правоможність щодо захисту законом відповідно до положень, встановлених для захисту права власності, однак проти власника суб'єкт права оперативного управління захисту не має [3, С.245].

Так, на думку Чубаревої Ю.О. суб'єкти права господарського відання несуть відповідальність за наслідки своєї діяльності усім належним їм на праві господарського відання майном, а суб'єкти права оперативного управління відповідають за своїми зобов'язаннями лише коштами, що перебувають у їх розпорядженні. У разі недостатності зазначених коштів держава, в особі органу, до сфери управління якого входить суб'єкт права оперативного управління, несе повну субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями цього підприємства [4, С.197]. З огляду на це, можна провести аналогію з релігійними організаціями та їх підприємствами з урахуванням особливостей, які стосуються саме релігійних організацій.

Щодо захисту досліджуваних прав ст. 136, 137 ГК України встановлюють, що право господарського відання

та оперативного управління захищаються законом відповідно до положень, встановлених для захисту права власності. Особливістю права господарського відання є те, що суб'єкт підприємництва, який здійснює господарську діяльність на основі права господарського відання, має право на захист своїх майнових прав також від власника (ч. 3 ст. 136 ГКУ).

Так, право оперативного управління може закріплюватися за суб'єктами господарювання лише для здійснення некомерційної діяльності. Крім того, власник здійснює не тільки контроль за використанням і збереженням переданого в оперативне управління майна, але і може вилучати у суб'єкта господарювання надлишкове майно, майно, що не використовується, та майно, що використовується ним не за призначенням. Це свідчить про те, що право оперативного управління є за своїм змістом більш обмеженим, ніж право господарського відання [4, С.198].

Виникає така ситуація, що майно виступає об'єктом претензій з боку кредиторів, проте відповідно до ст.20 Закону України «Про свободу совісті релігійні організації» на майно культового призначення, що належить релігійним організаціям, не може бути звернено стягнення за претензіями кредиторів.

Релігійна організація несе самостійну майнову відповідальність за своїми зобов'язаннями всім належним їй майном. Важливо зауважити, що згідно з цивільним законодавством однією з головних ознак церкви, як юридичної особи, є її майнова відокремленість. Отже, засновники релігійної організації, як юридичної особи, не відповідають за її зобов'язаннями, своєю чергою, релігійна організація також не відповідає за зобов'язаннями своїх засновників [5, С.23]. Беззаперечним є й те, що передумовою самостійної майнової відповідальності будь-якої юридичної особи, у тому числі й релігійної, є наявність у неї відокремленого майна. У цьому контексті Піддубна В. Ф. слушно зауважує, що це ж майно і слугує об'єктом претензій з боку кредиторів. Проте, що стосується церкви, то на її майно не може бути звернене стягнення за вимогами кредиторів [6, С. 109]. Проте, варто зазначити, що такого застереження щодо підприємств релігійних організацій в законодавстві не існує.

Співним у науковій юридичній літературі є положення щодо того, чи відносяться до адміністративно-господарських санкцій припинення діяльності релігійної організації та її підприємств. Відповідно до ст. 16 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» у разі порушення релігійною організацією, що є юридичною особою, положень цього Закону та інших законодавчих актів України її діяльність може бути припинено також за рішенням суду. В законі наведено вичерпний перелік підстав припинення діяльності релігійної організації, до них належать: вчинення релігійною організацією дій, недопустимість яких передбачена законом, поєднання обрядової чи проповідницької діяльності з посяганнями на життя, здоров'я, свободу і гідність особи; систематичного порушення релігійною організацією встановленого законодавством порядку проведення публічних релігійних заходів (богослужінь, обрядів, церемоній, походів тощо); спонукання громадян до невиконання своїх конституційних обов'язків або дій, які супроводжуються грубими порушеннями громадського порядку чи посяганням на права і майно державних, громадських або релігійних організацій. Рішення про припинення діяльності релігійної організації має право прийняти суд на підставі заяви органу, уповноваженого здійснювати реєстрацію статуту конкретної релігійної організації, або прокурора. Така справа розглядається у порядку позовного провадження, передбаченого Цивільним процесуальним кодексом України [2].

ГК України передбачено, що за порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності до суб'єктів господарювання можуть бути

застосовані уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування адміністративно-господарські санкції, тобто заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків.

Згідно з приписами ГК України органи державної влади та органи місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень та у порядку, встановленому законом, можуть застосовувати до суб'єктів господарювання такі адміністративно-господарські санкції: вилучення прибутку (доходу); адміністративно-господарський штраф; стягнення зборів (обов'язкових платежів); застосування антидемпінгових заходів; припинення експортно-імпорتنних операцій; застосування індивідуального режиму ліцензування на умовах та в порядку, визначених законом; зупинення чи анулювання дії ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання певних видів господарської діяльності; обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання; ліквідація суб'єкта господарювання [1].

Серед науковців постає питання, чи не є застосування адміністративно-господарських та інших санкцій до підприємств релігійних організацій втручанням у релігійну діяльність, оскільки ст.5 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» передбачено, що держава не втручається у здійснювану в межах закону діяльність релігійних організацій.

З огляду на це, важливо звернути увагу на рішення Європейського суду з прав людини від 9 грудня 1994 року по справі «Святий монастир проти Греції», яка пов'язана із конфліктом між грецькими православними монастирями та державою, яка здійснювала експропріацію майна монастирів нерелігійного призначення. Суд вирішив, що вилучення майна, яке знаходиться у власності релігійних організацій проте не має релігійного призначення не є порушенням свободи релігії [7].

З метою збереження культурних та моральних цінностей держава відступила від принципу рівності усіх перед законом та встановила, що на майно культового призначення не може бути звернено стягнення за претензіями

кредиторів. Законодавець часто використовує термін «майно культового призначення» проте у законі не надається його тлумачення та не вказано за якими ознаками його можна виокремити.

Ще у 1996 році Вищим арбітражним Судом України було надано роз'яснення, що під культовими будівлями та майном слід розуміти будівлі і речі, спеціально призначені для задоволення релігійних потреб громадян, тому, зокрема, не можуть бути визнані культовими будівлями ті приміщення, що пристосовані для проживання священнослужителів та інших служителів культу, якщо вони не є невід'ємною частиною культової споруди і не знаходяться на земельній ділянці, необхідній для обслуговування цієї споруди (сторожка тощо). Зазначені обставини можуть встановлюватись документами служби технічної інвентаризації. У разі виникнення сумнівів щодо належності будівлі або майна до категорії культових, господарські суди повинні призначати експертизу [8].

Оскільки майно релігійного (культового) призначення має певні відмінності та застереження, щодо особливостей відносин за участю такого майна, то виникає необхідність у законодавчому визначенні цього терміну. З огляду на це, актуальною є пропозиція, щодо внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» в частині доповнення ст. 18 «Власність релігійних організацій» визначенням «майно культового призначення».

Висновки. Господарсько-правова відповідальність підприємств релігійних організацій здійснюється з урахуванням особливостей, які стосуються саме релігійних організацій. До таких особливостей слід віднести норму про те, що на майно культового призначення, що належить релігійним організаціям, не може бути звернено стягнення за претензіями кредиторів. Проте, такого застереження щодо майна підприємств релігійних організацій в законодавстві не існує. Наразі в законодавстві відсутнє визначення терміну «майно релігійного (культового) призначення», тому з метою більш повного врегулювання відносин у цій сфері запропоновано внести відповідні зміни до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації».

ЛІТЕРАТУРА

1. Господарський кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
2. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 року. № 987-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 25. Ст. 283.
3. Харитонов О.І. Право господарського відання та право оперативного управління: проблемні питання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 38. С.245-249.
4. Чубарева Ю.О. Місце права господарського відання та оперативного управління у системі речових прав. *Європейські перспективи*. 2014. №3. С. 193-198.
5. Павроз Т.В. Відповідальність релігійних організацій в Україні як складовий елемент їх конституційно-правового статусу. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. №5. С.20-25.
6. Піддубна В.Ф. Релігійні організації як юридичні особи. *Право України*. 2005. №4. С. 107–109.
7. Святыя монастыри против Греции (The Holy Monasteries v. Greece): Постановление Европейского суда по правам человека от 9 декабря 1994 года (жалобы NN 13092/87, 13984/88). URL: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/svyatyje-monastyri-protiv-grecii-postanovlenie-evropejskogo-suda/>
8. Про деякі питання, що виникають при застосуванні Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»: Роз'яснення Вищого арбітражного суду України № 02-5/109 від 29.02.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_109800-96